

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В.Б. АНТОНОВИЧА

Стаття присвячена проблемі інтерпретації базисного поняття «нація» у теоретичній спадщині В.Б. Антоновича. Розкривається система поглядів громадсько-політичного діяча XIX ст. на генезу української нації.

Ключові слова: нація, українська народність, національність, генеза, Україна-Русь.

Чебанник В.

Концепция украинской нации в теоретическом наследии В.Б. Антоновича

Статья посвящена проблеме интерпретации базисного понятия «нация» в теоретическом наследии В.Б. Антоновича. Раскрывается система взглядов общественно-политического деятеля XIX в. на генезис украинской нации.

Ключевые слова: нация, украинская народность, национальность, генезис, Украинская Русь.

Chebanyk V.

Conception “the nation” in the theoretical heritage of V.B. Antonovych

The article is devoted to the problem of basic interpretation of the conception “the nation” in the theoretical heritage of V.B. Antonovych. The system of ideas and views about genesis of Ukrainian nationality of active political personality of the XIX century is being revealed.

Key words: nation, Ukrainian authenticity, nationality, genesis, Ukraine-Rus.

Сучасне національно-культурне відродження і формування демократичного суспільства в Україні зумовили зростання наукового та практичного інтересу до розвитку та розбудови української нації. Варто зазначити, що концепція українського етносу в етнополітичному вимірі вітчизняної історіографії та української суспільно-політичної думки і практики завжди були в числі пріоритетних.

Спроби теоретичного осмислення цього питання здійснено видатним українським вченим та громадсько-політичним діячем В.Б. Антоновичем. Окремі елементи його політичної філософії щодо відображення ретроспективи української історії та накреслення перспектив української нації, представлені в контексті епохи XIX ст., привертати і продовжують привертати увагу дослідників. Значний фактичний матеріал, нагромаджений в історико-політичній літературі з даної проблеми, вимагає сучасного осмислення та використання для створення узагальнюючих праць.

Актуальність даної статті обумовлена тим, що в сучасних соціально-політичних умовах посилюється зацікавленість творчою спадщиною дослідника-вченого В. Антоновича, зокрема його поглядами на витоки української нації, її сутнісними рисами та політичними перспективами.

Водночас проблематика, порушена відомим вченим XIX ст., отримала забарвлення суперечливого процесу пробудження національної самосвідомості українського народу, його прагнення національно і політично самовизначитися. Тому в творчості В. Антоновича прослідковуються зміни власних теоретичних поглядів та політичних орієнтирів. Однак попри це його ідейна спадщина залишається актуальною і привабливою для нинішнього покоління.

Основу даного дослідження становлять різні джерела. Це насамперед окремі наукові твори В. Антоновича¹. Вони наповнені роздумами автора про українську національну справу, теоретичними міркуваннями про самобутність українського народу. Особливої уваги заслуговують також публікації М. Грушевського та І. Стеценка про основні ідеї творчості В. Антоновича². Актуальні сторони теоретичної спадщини з досліджуваної теми представлено радянським дослідником О. Кияном³.

Окрему групу джерел з досліджуваної проблематики складають енциклопедичні довідники та бібліографічні словники⁴.

Володимир Антонович, за висловом Д. Дорошенка, став однією з найбільших фігур нової української історіографії, “справжнім її Нестором”. Хоча, як зауважено, В. Антонович завжди уникав узагальнюючих висновків, що не раз ставилося йому в докір, наприклад М. Драгомановим і М. Грушевським⁵.

На противагу цьому український дослідник О. Киян відзначав, що стиль праць В. Антоновича характеризувався лаконізмом, чіткістю і послідовністю. Аналітична частина досліджень вченого переважно закрита, натомість синтетичний бік висувається на перший план⁶. Варто зауважити, що В. Антонович, як кожний видатний діяч і вчений, був сином своєї епохи. Тому його окремі концепційні положення є суперечливими.

Громадський діяч належав до так званої народницької школи в українській історіографії. У пошуках рушійної сили історії він звертав основну увагу на народні маси. Однак при цьому розглядав не суцільну масу, а різні її групи на соціальні начала, боротьба яких і витворювала цілі історичні явища та епохи⁷.

Раціоналіст і природознавець за своєю першою (медичною) освітою, В. Антонович дав визначення поняття “нація” та «національність», які ототожнював. Під “національністю” розумілася сума елеме-

нтів антропологічного та психологічного характеру, згідно якої різняться групи людей. За трактуванням вченого першу категорію елементів (антропологічну) можна знайти з допомогою дослідів-порівнянь з анатомії та фізіології людини, а другу (психологічну) – аналізом виховання і розвитку культури. Такі ознаки, на думку Антоновича, представляють етнографічну індивідуальність, тобто окрему національність. Значною ознакою кожної національності, підкреслював він, є мова⁸.

Нацією науковець називав групу людей рідних і близьких між собою натурою, хистом, вдачею, дотепом, вдатністю, темпераментом. Як приклад, порівнював три слов'янські народності: русини (українці), великороси (росіяни) і поляки. Незважаючи на те, що вони об'єднані спільними культурно-історичними рисами, між ними існувало чимало розбіжностей. Так, приміром, русини (українці) на відміну від поляків і росіян дуже чутливі до вражень. Вони мають пристрасть до таких гуманітарних наук, як: право, історія культури, література та політична економія. Окрім того, зазначає Антонович, українці схильні до аналізу й скептицизму, їм притаманна обережність до всіляких теорій та поглядів. На відміну від росіян і поляків, для русинів характерна ще одна психологічна якість – це етичність⁹.

На основі даного твердження Антонович і будує свої дещо суб'єктивні, не підтверджені фактичними даними міркування з приводу “докорінної відмінності” українського народу від російського і польського, насамперед в етнопсихологічному відношенні¹⁰.

Такого роду екскурси в історичне минуле на засадах антропології та психології привели вченого до думки, що під кутом зору цих наук і сам український народ не може розглядатися як однорідне явище. Тому серед українців він виділяє три типи, кожний з яких істотно відрізняється один від одного (знову ж таки на засадах антропологічного, етнографічного і духовного порядку). Автор зазначає, що українська народність складається з трьох яскраво виражених типів: південно-західного – галицького, північного та українського. Детально проаналізувавши географію розміщення кожного з них, Антонович дійшов висновку, що “...галицький тип відрізняється здатністю до найширшої ініціативи, прагненням до зближення із західними культурними народами, стійкістю в збереженні своїх національних особливостей”¹¹.

Значно менше позитивних рис знаходить дослідник в українському типові, який особливо виділяється з-поміж інших палкістю, гарячковитістю, завзяттям, у якого ініціатива часто передує думці. “Перш, ніж обдумати вчинок і розміряти його із своїми силами, – пише дослідник, – цей тип розпочинає діяти”¹².

Таким чином, розкриваючи змістове значення поняття “нація”, В.Антонович висуває на перший план особливості природного середовища й історичного контексту. При цьому він уважно ставився до антропологічних, психологічних та культурних особливостей українців.

В. Антонович – представник антинорманістського напрямку, всупереч польським буржуазно-націоналістичним історикам та російській великодержавно-шовіністичній історіографії, з передових для свого часу позицій вирішує питання про генетичний зв'язок історичного процесу на Україні в добу пізнього середньовіччя з історією Київської Русі¹³. Саме в цьому контексті він розглядав термін “Україна-Русь”, що надовго закріпився в українській історіографії. Це трактування не тільки стверджувало наступність історичного минулого і сьогодення, а й певною мірою сприяло консолідації українського народу.

Позитивну оцінку дав Антонович періоду Київської Русі (IX-XIII ст.), оскільки вважав, що в той час український народ значно еволюціонував по шляху прогресу, особливо в галузі культури та суспільного життя. Однак вчений не ідеалізував цю епоху, підкреслюючи притаманну їй “боротьбу ідей”. Зокрема, Антонович стверджує, що у цей період “спостерігалось гостре протиставлення “громади” і “дружини”, тобто демократичних та централістських тенденцій у сфері суспільно-політичного життя”¹⁴.

В. Антонович на значній джерельній базі започаткував нову національно-демократичну концепцію історії України, виявивши в українському суспільстві традиції і принципи общинності, рівноправності і демократизму. Разом з тим визначав їх як провідну особливість всього історичного розвитку української нації. Його учень та послідовник М. Грушевський відзначав, що вчений “...громадив величезну масу активного матеріалу і творив ряд історичних образів, які з надзвичайною силою і талантом відкривали соціальний устрій і життя українського народу”¹⁵.

На противагу панівним поглядам російської та польської історіографії стосовно історичної долі української нації, використовуючи різнопланові документальні джерела, В. Антонович переконливо доводив самотність багатовікової історії українського народу. В його творах відображено повне ніжності захоплення українським народом-демосом. Він обоженював в українцях їх суцільність, стихійну гармонію, високу красу побуту і глибоку природну логічність думки. І за ці високі прикмети

пробачав темні сторони народного життя, його хиби в сучасності й минулості, спричинені браком свідомості, культурного і політичного виховання¹⁶.

В. Антонович, на думку сучасників, добре пізнав горе рідної нації. Тому національне питання було для нього справою народною, демократичною¹⁷. Історичні біди й незгоди, пережиті українським народом, він готовий був визнати наслідком передусім недостатньої культурності українського суспільства, браку української інтелігенції, культурного й політичного виховання. В культурі та розширенню освіченості вбачав Антонович єдину дорогу у напрямку покращення долі нації. Глибоко переконаний еволюціоніст, він не вірив в успішність революційної практики і міряв перспективи поступу суспільного і національного довгими віками¹⁸.

Суспільно-громадський діяч XIX ст. В. Антонович у своїх наукових пошуках доводив беззаперечною об'єктивністю існування української нації. Він спростував думки сучасників, які стверджували про неіснування українського народу як окремої нації. Приміром, така думка прослідковується у відгуці вченого на відомий твір польського письменника Г. Сенкевича "Вогнем і мечем". У ньому Антонович показує абсолютну безпідставність погляду на Польщу XVII ст., як взірць цивілізації й на Україну – як край дикості. Подібні штрихи роману, на думку вченого, ґрунтуються не на фактах, а на довільних характеристиках і суб'єктивних роздумах самого автора повісті. В. Антонович блискуче, на конкретних прикладах доводить, що Сенкевич не завдав собі клопоту пізнати ближче життя українського суспільства, тому його повість сповнена фальшу та нісенітниць. Він заперечує погляди письменника про те, що недворянське населення України можна назвати "хлопство дике", "розбійницький і дикий народ"¹⁹.

На його думку, творити державне життя український народ виявився нездатним тому, що вся його енергія пішла на відстоювання свого внутрішнього, не політично-державного, а соціального, громадського устрою²⁰. Він вважав українців недержавною нацією від природи. І взагалі, державну стихію називав елементом скоріше негативним, ніж творчим і позитивним²¹.

Антонович підкреслює, що поступливий і доброзичливий, з великим потягом до рівноправності і демократизму, з прихильністю до рідної землі і відразую до примусових структур, український народ у той час, коли більш агресивні і амбітні росіяни і поляки наполегливо будували міцні держави, ніколи не виявляв прагнення до політичної самостійності²².

Таке трактування В. Антоновича, на наш погляд, є хибним, оскільки громадський діяч повністю заперечує весь державницький досвід, який протягом віків створювався на українській землі. Звичайно, в історії української нації були свої злети і падіння, але об'єктивні факти рішуче спростовують неправдиві міфи про те, що українці характеризуються відсутністю власного обличчя в державному будівництві.

Однак попри все М. Грушевський, оцінюючи соціально-національні концепції В. Антоновича, зазначав, що громадсько-політичний діяч добре знав українську стихію, її сильні і слабкі сторони. Але він не возвеличував народу, не робив з нього "месії народів", не глумився з його слабих сторін. Відомий історик і учень Антоновича справедливо підкреслив, що його наставник любив український народ з його сильними і слабкими сторонами²³.

На думку В. Антоновича, толерантність українців часто вводила в оману польський уряд і сприймалася як прояв слабкості. Поляки посилювали гноблення, зневажливо ставилися до українців, намагалися позбавити їх православної віри, що врешті-решт провокувало чисельні народні повстання. Тому історичний досвід Польщі, довів вчений, мав стати за пересторогу від утисків українського населення в Російській імперії. Він постійно нагадував, що Україна з доброї волі увійшла до складу Росії, поважала російські порядки і ніколи не прагнула до сепаратизму. Але водночас Антонович акцентує, що "малоруський народ дуже жваво обстоював власні суспільні ідеали у відношенні до внутрішнього устрою своєї країни"²⁴.

У запропонованій схемі історичного процесу розвитку української нації Антонович включив і тезу про безкласовий її характер. Основним аргументом на її користь стало положення про специфіку історичних умов, у яких протягом багатьох віків жив український народ. Тривале перебування його земель у складі інших держав привела, на думку громадсько-політичного діяча, до денационалізації привілейованих верств населення і, в кінцевому підсумку до майже виняткового панування на Україні інонаціональних гнобителів. Це припущення Антоновича, як відзначає сучасний український науковець О.Киян, дещо віддалене від історичної реальності, і зумовлене відсутністю достатньої кількості аргументованих матеріалів²⁵.

Володіючи неабиякими аналітичними здібностями, В. Антонович прагнув до виділення головних напрямів розвитку українського суспільства, до створення "філософської", тобто узагальнюючої, генералізуючої історії України. І в цьому контексті він представляв майбутню політичну перспективу

української нації. Варто відзначити, що в наукових доробках громадсько-політичного діяча прослідковується власне бачення майбутнього облаштування української нації серед слов'янського товариства.

Неготовність України до постання як централізованої, єдиної незалежної держави, відсутність сприятливих умов навіть для політичної боротьби за таку ціль, В. Антонович закликає урівноважити виконанням українцями особливої ролі в сім'ї слов'янських народів, бачачи у виконанні такої ролі ще й додаткову можливість зближення західно- та східноукраїнських земель. Втілення цієї ідеї в життя, на думку В.Б. Антоновича, станеться лише тоді коли український народ її зрозуміє і підтримає, а це можливо при високому рівні самосвідомості.

На основі ретроспективного аналізу суспільного життя українського народу Антонович доходить висновку, що його провідною ідеєю є “принцип вічовий, принцип широкого демократизму і узнання рівного права політичного задля кожної одиноти суспільства. Однак втілити в життя свій “одвічний демократизм” українцям ніколи не вдалося сповна. Причина цього, на думку історика В. Антоновича, – в недостатньому запасі культури як народу в цілому, так і його вождів. “Трагічна розв'язка історії України, – пише він, – викликана тим, що народ український не міг виробити ані ґрунтовної цивілізації, ані міцного дисциплінування себе, бо ті, що стояли на чолі його та бралися піклуватися над долею народною, мали в собі вельми недостатній запас культури”²⁶.

Найпереконливіше підтвердження своїх висновків Антонович знаходив у Визвольній війні українського народу 1648-1654 рр., або, як він її називає, – “Хмельниччині”, коли “обставини історичні сприяли найліпше, однак не довелося звести в життя провідну ідею українського народу, бо на те не вистачало культурного розвитку, переконань та витривалості”²⁷.

Ідеолог громадського руху вважав найважливішим завданням після скасування кріпосного права розширювати освіту народу, підіймати його громадську національну свідомість. Про це В. Антонович писав ще у своїй «Ісповеди», відзначаючи, що справжні друзі народу «не мають права, ані сил провадити народ кудись, все їхнє завдання лежить в тім, щоб допомогти народові в освіті, в досягненні самосвідомості, а вже сам народ придумав собі мету»²⁸. Кілька років потому, оцінюючи переконання свого вчителя, М. Грушевський зазначав, що роллю культури в народнім життю ставив він [В. Антонович] незвичайно високо; політичну роботу без культурних підстав вважав він будовою на піску²⁹.

Міцне політичне майбутнє української нації В. Антонович вбачав у возз'єднанні українців Наддніпрянщини і Західної України. Центром об'єднання у національно-визвольній боротьбі і вогнищем української науки і культури, вважав учений, має стати Західна Україна, де українство перебувало у більш демократичному соціально-політичному становищі, а українська культура розвивалася у сприятливіших умовах, ніж у Росії.

В.Б. Антонович багато зробив для відновлення наукових та ідейних зв'язків з Галичиною, для оформлення єдиного національно-визвольного руху. Як зауважував І.М. Стешенко: “Антонович був одним з найперших, що зрозумів вагу Галичини для нас. Вона мусила стати не тільки новою Січчю, де розлягало вільне українське слово, але й місцем спроби для розвою різних сторін української культури. Коли наша ідея може здійснитися та в малому обсягу, то тим паче повинна розвиватись в російській Україні”³⁰.

В. Антонович назвав Галичину українським П'ємонтом. Це порівняння широко використовувалося в українській публіцистиці початку ХХ ст.

Володимир Боніфатійович визнавав за важливий позитивний чинник те, що західноукраїнська культура зазнала меншого впливу з боку російської, ніж східноукраїнська, а також, що Галицька Русь ніколи не користувалася загальноросійською літературою.

Ідеальним майбутнім устроєм для українського народу він вважав вічовий громадський устрій, а козаччину – продовженням старої вічової громади Київської Русі. У козацьких війнах Антонович бачив вияв боротьби за збереження общинності соціального устрою проти руйнування цих начал Польською державою. Ці війни відображали сутичку двох національних ідей – демократичної і шляхетсько-аристократичної. Однак на початку козацтва захищало свої станові права. Лише коли воно зверталося до селянства, тоді здобувало хоч і тимчасову, але перемогу. З часом козацька верхівка знову зводить усе нанівець, прагнучи створити нове шляхетство за польським зразком. Проте Антонович вважав, що козацтво найповніше втілило провідну ідею української нації – демократизм. “Запоріжжя, – пише вчений, – вважалось ідеалом того державного устрою, який бажав завести у себе народ, і через те воно являється ніби керівником народу дає тон народному життю”³¹. На козацькій раді, в Запоріжжі, всі її члени мали повну волю і рівноправність – всі були однакові й рівні³².

Отже, цілком очевидно, що всі симпатії вченого – на боці громади, основні засади якої (вічове ви-

рішення справ та рівноправність членів) він вважав за той споконвічний ідеал суспільного життя, до якого постійно прагнула українська нація. Антонович мріяв, щоб український народ пізнав себе і відповідно до самопізнання здобув у державному житті все для себе потрібне³³.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що В.Б. Антонович відводив гідну роль українській нації серед слов'янських народів.

Представлення концепції української нації в теоретичній спадщині В.Б. Антоновича є своєрідним продуктом свого часу, тому не може бути беззастережно взяте за орієнтир у вирі сучасних подій. Однак зовсім не втрачають значимості головні, принципи їх засади, такі як консолідуючі елементи українського народу, розуміння історичної необхідності розвитку державності при безумовному розвитку й захисті національних і політичних прав, створення сприятливих умов для гармонійного розвитку етносу.

Незважаючи на те, що ряд положень і проектів, запропонованих В. Антоновичем втратив у наш час актуальність та значимість із зникненням з політичної карти держав, про руйнування яких він мріяв, проте залишаються актуальними проблеми пошуку достойного місця українського народу в світовій співдружності, завдання повноцінного “повернення в сім'ю націй цивілізованих”, сформульоване вченим для українців в якості визначальної мети.

Можна з упевненістю стверджувати, що Антонович залишив особливий слід в осмисленні досі актуальних болючих питань про мету розбудови громадянського суспільства і “політичної нації” для України, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Вважаємо, що реалізувавши їх, українська нація набуде такого політичного самовизначення, яке забезпечить їй гідний економічний, соціальний і духовний розвиток.

¹ Антонович В. Б. Записка в справі обмежень української мови. – // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 33-39; Антонович В. Б. Моя исповедь // Антонович В. Б. Твори. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 100-115; Антонович В. Б. Погляди українофілів // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 238-250; Антонович В. Б. Польско-русские отношения XVII в. в современной польской призме // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 159-195; Антонович В. Б. Три національні типи народні // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 196-210.

² Грушевський М. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 3-14; Грушевський М. З соціально-національних концепцій Антоновича // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 200-219; Грушевський М. Пам'яті Володимира Антоновича // Український історик “Журнал історії і українознавства” / [під заг. ред. Любомира Винара]. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1984. N 1-4 (81-84). – С. 191-192; Стешенко І. Антонович як суспільний діяч // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 29-32.

³ Киян О. І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С.64-76.

⁴ Енциклопедія замечательних людей и идей // Антонович Володимир – історик, археолог, етнограф. // – Режим доступу: <http://greatukrainians.com.ua/print/cantry/ukraine/366.html>. – Дата перегляду – 9.02.09; Мала енциклопедія етнодержавознавства. – / НАН України. Ін. – т. держави і права ім. В. М. Корецького [під ред. Ю.І. Римаренко]. – Київ: Генеза 1996. – 942 с.

⁵ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – Київ, 1996. – С.127-136.

⁶ Киян О. І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С.70.

⁷ Ульяновський В. Син України (Володимир Антонович: громадянин, учений, людина) // Антонович В.Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. – Київ, 1995. – С.4.

⁸ Антонович В. Б. Три національні типи народні // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 196-210.

⁹ Там само, с. 209.

¹⁰ Киян О.І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С.73.

¹¹ Там само. – С. 73.

¹² Там само. – С. 74.

¹³ Там само. – С. 74.

¹⁴ Там само. – С. 74.

¹⁵ Грушевський М. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 9.

¹⁶ Там само. – С. 10.

¹⁷ Стешенко І. Антонович як суспільний діяч // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М.Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 29.

¹⁸ Грушевський М. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 10-11.

¹⁹ Антонович В. Б. Польско-русские отношения XVIIв. в современной польской призме // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 167-168.

²⁰ Грушевський М. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 10-11.

²¹ Антонович В. Б. Моя исповедь // Антонович В. Б. Твори. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 113.

²² Антонович В. Б. Погляди українофілів // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 238-250.

²³ Грушевський М. З соціально-національних концепцій Антоновича // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 206.

²⁴ Антонович В. Б. Погляди українофілів // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 245-246.

²⁵ Киян О.І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С.76.

²⁶ Там само. – С. 74.

²⁷ Там само. – С. 74.

²⁸ Щербань Т. О. Лицар вільного українства // Вісник НАН України. – 1992. – № 9. – С. 84.

²⁹ Грушевський М. Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 4.

³⁰ Стешенко І. Антонович як суспільний діяч // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 32.

³¹ Киян О.І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С.75.

³² Антонович В. Б. Три національні типи народні // В.Б. Антонович. – Т.1. – Київ, 1932. – С. 204.

³³ Стешенко І. Антонович як суспільний діяч // Записки Українського наукового товариства в Києві [під ред. М. Грушевського, В. Перети]. – Київ, 1908. – Книга III. – С. 31.

УДК.061.22 (477-25)(26)

© Зінаїда Зайцева (Київ)

“УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО У КИЄВІ” У ДИСКУРСІ ЙОГО ЗАСНОВНИКІВ

Спростовано стереотипні штампи висвітлення організаційного становлення у Києві Українського наукового товариства у 1906 р., з'ясовано альтернативні позиції засновників інституції щодо її формату. Особлива увага приділена ролі М.Грушевського в утвердженні науково-академічних засад функціонування товариства.

Ключові слова: наукове товариство, українська наука, видавнича діяльність.

Зайцева З.

“Украинское научное общество в Киеве” в дискурсе его учредителей

Опровергнуто стереотипные штампы освещения организационного становления в Киеве Украинского научного общества в 1906 г., выяснено альтернативные позиции основателей институции относительно ее формата. Особое внимание уделено роли М. Грушевского в утверждении научно-академических основ функционирования общества.

Ключевые слова: научное общество, украинская наука, издательская деятельность.

Zaitseva Z.

“Kiev Ukrainian Scientific Society” in discourse of founders

The article reveals stereotypical cliches of coverage of organizational formation in Kiev Ukrainian Scientific Society in 1906, found alternative positions of the founders of the institution for its format. Particular attention is paid to the role of M.Hrushevsky assertions in scientific and academic rules for the society functioning.

Key words: scientific community, Ukrainian science, publishing.

Питання про організацію Українського наукового товариства у Києві, першої національної асоціації українських учених у підросійській Україні, хоча й привертає увагу істориків, філософів та наукознавців, проте усе ще залишається недостатньо дослідженим. Сучасна академічна історіографія товариства почала складатися після випадку, про який згадує В.Онопрієнко. “Мій особистий інтерес до УНТ, – пригадує наукознавець, – виник під час роботи над книжкою про Павла Аполлоновича Тутковського десь у 1984 р. В Інституті рукопису я натрапив на документи товариства, про яке не зміг знайти жодних згадок в радянській історіографії”¹. Спроба використати інформацію про товариство у біографічному нарисі Тутковського призвела до створення комісії в Інституті історії АН УРСР, яка повела справу до винесення Онопрієнку догани. Один із членів комісії В.Сарбей, котрий не раз потерпав від ідеологічних нотацій, сказав тоді, що ще не час писати про УНТ. Однак цей час невдовзі настав.

Низка праць, присвячених УНТ, вийшла з друку після обговорення у 1988 р. на Президії АН України проблеми реабілітації українських учених та об'єктивного висвітлення історії Української академії наук. Т.Щербань дослідила 14-літню історію діяльності УНТ й опублікувала ряд джерелознавчих та спеціально-тематичних статей і брошур. Особливість тодішніх узагальнень, зроблених авторкою, у тому, що вона занадто акцентувала вільний, а тому може скластися враження – майже “любительський” характер наукової діяльності товариства, що, на нашу думку, применшує вагу цієї інституції як науково-академічної. У подальшому історіографія товариства збагатилася низкою статей В.І. Онопрієнка, Т.О. Щербань², З.І. Зайцевої, нарисами та кількома монографіями³. Про заснування у Києві УНТ сьогодні йдеться у деяких підручниках з історії України для вищої школи, проте автори трактують його здебільшого як культурно-просвітницьку організацію.

Потреба у подальшому вивченні УНТ зумовлена низкою обставин. По-перше, деякі сучасні автори не розрізняють НТШ і УНТ. Так, Р.А. Додонов стверджує, що у час правління Центральної Ради на загальних зборах Наукового товариства імені Т.Шевченка 29 березня 1917 р. М.С. Грушевський запропонував створити комісію з 12 осіб з метою вироблення статуту майбутньої Академії і вивчення